МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
Історичний факультет
Кафедра історії та етнології України

Борисенківські читання

Збірник тез ІІ Всеукраїнської наукової конференції
м. Київ, 22 листопада 2024 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА
Історичний факультет
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА
Факультет історії, бізнес-освіти та права
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Історичний факультет
ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО
Факультет історії і міжнародних відносин
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Історичний факультет
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ЖИТОМИРСЬКА ПОЛІТЕХНІКА»
Факультет національної безпеки, права
та міжнародних відносин

ЗБІРНИК ТЕЗ
ІІ Всеукраїнської наукової конференції
«БОРИСЕНКІВСЬКІ ЧИТАННЯ»
22 листопада 2024 року
м. Київ

Київ – 2024

УДК 94(477+100)+37.016:94]:005.745

Б82

«Борисенківські читання»: Збірник тез ІІ Всеукраїнської наукової конференції (Київ, 22 листопада 2024 року). Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2024. 284 с.

Матеріали конференції містять тези доповідей учасників ІІ Всеукраїнської наукової конференції «Борисенківські читання». Тематика конференції охоплює дослідження з актуальних проблем історії України та етнології, всесвітньої історії та міжнародних відносин, а також методики та методології історії.

Збірник призначений для широкого кола науковців, студентів, аспірантів, викладачів та усіх, хто цікавиться історією.

Рекомендовано до друку Вчено радою історичного факультету імені Михайла Драгоманова (протокол № 5, від 18 грудня 2024 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:
Мелещенко Т.В. – кандидат історичних наук, професорка
Візер С.О. – кандидат історичних наук, доцентка
Телегуз І.О. – кандидат історичних наук, доцентка
Перепелюк О.М. – доктор філософії (історія та археологія), доцентка
Бакка Т.В. – кандидат педагогічних наук, доцентка

Упорядники:
Візер С.О. – кандидат історичних наук, доцентка
Телегуз І.О. – кандидат історичних наук, доцентка

Технічне оформлення:
Похиль С.С.

Рецензенти:
Щербак В.О. – доктор історичних наук, професор
Дробот І.І. – доктор історичних наук, професор

Тези подано в авторській редакції, автори матеріалів несуть відповідальність за подану інформацію, достовірність наведених фактів та посилань у текстах. Точки зору авторів публікацій можуть не збігатися з поглядами редакційної колегії.

© Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2024

Список джерел та літератури

1. Боплан Г. Л. де. Карта України [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://freemap.com.ua/maps/boplan/1-2.jpg
2. Голиш Г. М., Голиш Л. Г., Пономаренко М. Ф. Подорож златокраєм. Черкаси. Вертикаль, 2008. 570 с.
3. Загребельна Н. І., Яретик М. М. Краєзнавчий матеріал на уроці історії України як засіб активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти (на прикладі села Шабельники Золотоніського району Черкаської області). *Актуальні питання дослідження історичної науки й викладання предметів громадянської та історичної освітньої галузі в умовах реформування. Збірник наукових праць за матеріалами ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю 28 листопада 2023 року. Випуск 2*. Глухів : Глухівський національний педагогічний університет ім. О. Довженка, 2023. 350 с.
4. Макарчук Н. Шабельники: від козацьких джерел і до сьогодення. Черкаси: Видавець Макарчук Н. П., 2013. 208 с.
5. Мельниченко В., Морозов А., Поліщук В., Костюкова О., Козленко І., Левицька Е., Шитюк Л. Черкащина – духовності скарбниця. Черкаси : Рекламно-інформаційна видавнича фірма «Бізнес-стиль». 328 с.
6. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Історія України. Всесвітня історія. 10-11 класи. Режим доступу: https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-10-11-klasiv

ДО МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОДІЙ НІМЕЦЬКО-РУМУНСЬКОГО РЕЖИМУ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНИ 1941-1944 РОКІВ: ЗНАЧЕННЯ ЧАСУ

Левченко Юрій,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова
м. Київ

Анотація. Розглядається значення часу в методології історії. Здійснюється розгляд досі існуючих окремих радянських стереотипів «німецько-фашистської» окупації, які мають безпосереднє відношення до часу. Розглядається значення часу в дослідженні німецько-румунського режиму окупації України в 1941–1944 роках.

Ключові слова: час, історія, методологія, окупація України 1941-1944 рр.

Радянська історична та політико-ідеологічна спадщина залишила великий пласт історичних міфів й стереотипів про Другу світову війну, та німецько-румунський режим окупації зокрема. Єдиним способом їх подолання є переписування історії – відмова від забобонів, старих кумирів, застарілих схем, заповнення «білих плям» та розкриття колись заборонених тем. Однак, переписування історії не має бути тригерним до радянської спадщини та ґрунтуватись на основі україноцентризму й історичної наукової методології.

Згідно з «Великою українською енциклопедією», час – «філософська категорія, що відображає універсальні форми перебігу механічних, органічних, психічних, соціальних процесів – послідовність, тривалість, інтенсивність, зміну станів» [8]. За «Великим тлумачним словником», час – «тривалість існування явищ і предметів, яка вимірюється століттями, роками, місяцями, годинами, хвилинами і т. п.; послідовна зміна годин, днів, місяців, років та ін.; міра тривалості всього того, що відбувається, здійснюється; прийнятий країнами світу відрахунок тривалості за часовими поясами; проміжок, відрізок у послідовній зміні годин, днів, років і т. п., протягом яких що-небудь здійснилося, здійснюється чи здійснюватиметься; певна пора дня, року і т. п.» [3, с. 1594]. За «Астрономічним енциклопедичним словником», час – «форма існування матерії, яка визначає порядок змін явищ; вимірювальна величина, що визначає послідовність подій, проміжки між ними, швидкість перебігу різних процесів» [1, с. 525].

Серед спеціальних історичних дисциплін є наука «Історична хронологія», що вивчає літочислення, різні календарні системи, форми та методи обчислення часу, а також розробляє методику переведення дат на сучасне літочислення. Хронологія (від грецького – «χρόνος» – час, і «λόγος» - наука) – наука про час, вимір часу [4, с. 65–74; 7, с. 514–519; 9, с. 53–60]. У методології історії час належить до спеціальних методів історичного дослідження: хронологічний метод (розгляд зв’язку різних явищ у різних часових проміжках у порядку хронології), історико-хронологічний метод (виявленні історичних фактів у їхній хронологічній послідовності та логічній закономірності побутування в контексті зародження, розвитку, згасання та вмирання чи переродження явища) та синхроністичний метод (розгляд зв’язку явищ в одному часовому проміжку) [6, с. 28]. Категорія історичного часу визначає «час історії», як середовище у якому різні дати описуються відрізками або точками осі часу які є аналогічними простору будучи об'єктивованими, структурованими та артикульованими. Час історії – не одиниця вимірювання, а якісна оцінка. Наприклад, вказуючи дату (точку на часовій стрічці), історик має на увазі не те, скільки років минуло від названої події до сьогодення, а яких історичних

обставинах вони відбувалися (політичний розвиток, суспільні норми, причинно-наслідкові обставини тощо) [5, с. 60-63]. Також, в методології історії розрізняють абсолютний, доісторичний, історичний, паралельний, післяісторичний, сакральний, соціальний, уявний та циклічний час. Однак зупинимося лише на тих видах часу, які важливі для нашої теми. Абсолютний час – тривалий, плинний, безвимірний (без початку та кінця) час спрямований у майбутнє. Історичний час – частина абсолютного часу, яка має точку відліку, що фіксує логічну послідовність, тривалість фактів, подій і явищ історичного процесу. Паралельний (альтернативний або синхронний) час – час, що визначає порівняння розвитку різних держав, народів цивілізацій у визначеному проміжку часу; час, який визначає синхронність життя суспільства. Соціальний час – час, який визначає темпи життя соціуму, окремих його верств, прошарків, порівняно з іншими та з історичним часом. Циклічний час – поняття, яке визначає в багатьох вимірах об'ємність і просторовість розвитку суспільства (використовується для розуміння повторюваності етапів розвитку людства на кожному майбутньому витку, на іншому рівні спіралі часу [2, с. 174–175].

За радянською марксистсько-ленінською методологією головною війною Другої світової війни була Велика Вітчизняна війна 1941–1945 років, всі інші війни, що були до та після неї вважались другорядними та незначними. Цей підхід призвів до існування багатьох історичних викривлень в сучасній українській науці. Наприклад, що першими окупованими Німеччиною українськими територіями стала Галичина і Волинь у червні – липні 1941 року. Однак, насправді першими окупованими Німеччиною українськими територіями у Другій світовій війні стали – Лемківщина, Підляшшя, Холмщина і частина Надсяння, які у наслідок німецько-радянського поділу Польщі у вересні 1939 року потрапили до німецької зони впливу і були включені до складу Генерал-губернаторства (Генеральної губернії). Радянська ідеолого-партійна логіка щодо цих територій була простою – не входили до складу УРСР, значить не українські. Сучасний україноцентричний підхід та хронологія вказують на те, що це українські етнічні території, які потрапили під німецьку окупацію у Другій світовій війні. У свою чергу, Галичина і Волинь стали першими окупованими Німеччиною територіями під час німецько-радянської війни 1941–1945 років, на територіях яких були створені дистрикт «Галичина» Генерал-губернаторства та Генеральна округа «Волинь-Поділля» Райхскомісаріату «Україна». Також, варто вказати, що першими окупованими Румунією українськими територіями у липні 1941 року стали Північна Буковина (Чернівецька область) та Південна Бессарабія (Ізмаїльська область, Ізмаїльщина, сучасний південь Одеської області) Щоправда, для румун це було «повернення» територій, які захопив СРСР у червні – липні 1940 року.

Радянська методологія вплинула також і на визначення періоду «німецько-фашистської» окупації України – від 22 червня 1941 року початку війни до 28 жовтня 1944 року – «звільнення» міста Чоп на Закарпатті, останнього міста в межах сучасних українських кордонів. Річ у тім, з 1939 по 1944 рік входило до складу Угорщини – союзника Німеччини, а українською територією стало лише у січні 1946 року. І знову радянська ідеолого-партійна логіка проста – території включені до складу УРСР, значить українські. Однак, якщо говорити про тривалість перебування українських територій під німецькою окупацією, то датою її завершення є 8 жовтня 1944 року, коли було звільнено від німецьких військ село Лавочне Дрогобицької області, останній населений пункт УРСР у межах кордонів 1941 року. Відповідно, фактичний період німецької окупації України тривав з 22 червня 1941 по 8 жовтня 1944 року.

Відповідно до часу існування адміністративно-територіальних одиниць створених Німеччиною та Румунією на окупованій території України, можна визначити періоди та час їх існування: Зона військової адміністрації (як зона управління тилових районів вермахту) (22 червня 1941 р. – 8 жовтня 1944 р.) – 1205 днів; Райхскомісаріат «Україна» (1 вересня 1941 р. – 10 листопада 1944 р.) – 1167 днів; губернаторство «Бессарабія» (25 липня 1941 р. – середина серпня 1944 р.) – 1123 дні; дистрикт «Галичина» (1 серпня 1941 р. – середина липня 1944 р.) – 1078 днів; губернаторство «Буковина» (18 липня 1941 р. – середина березня 1944 р.) – 979 днів; губернаторство «Трансністрія» (19 серпня 1941 р. – 18 березня 1944 р.) – 943 дні.

Час є важливим у розумінні відмінності між створенням окремої адміністративно-територіальної одиниці та формуванням її території. Наприклад, створений 1 вересня 1941 року Райхскомісаріат «Україна» за рік свої існування мав три розширення (20 жовтня 1941, 15 листопада 1941 та 1 вересня 1942) шляхом передачі захоплених територій від Зони військової адміністрації залежно від швидкості просування вермахту в глиб СРСР. Тому Генеральна округа «Волинь-Поділля» була утворена 1 вересня 1941; «Житомир» і «Київ» – 20 жовтня; «Миколаїв» і «Дніпропетровськ» – 15 листопада; «Таврія» – 1 вересня 1942 року. У свою чергу, більшість істориків опускає той факт, що Зона військової адміністрації рухалась як із Заходу на Схід у 1941–1942 роках, так зі Сходу на Захід у 1943–1944 роках, що при дослідженні окремих тем і подій мало враховується істориками.

Більшість сучасних часових помилок в розкритті Голокосту виникає через нехтування істориками-дослідниками Зони військової адміністрації. Наприклад, масовий розстріл євреїв у Бабиному Яру 29–30 вересня був здійснений коли Київ перебував під владою тилового району групи армій «Південь», а містом керувала 195-та польова комендатура зі складу 454 німецької охоронної дивізії

6 німецької армії. Тоді, як Генеральна округа «Київ» Райхскомісаріату «Україна» була створена лише 20 жовтня 1941 року.

Політика примусової депортації робочої сили до Німеччини з українських окупаційних утворень не була одномоментною, а мала свої часові відмінності впровадження у кожній адміністративно-територіальній одиниці: 18 лютого 1942 р. – дистрикт «Галичина»; березень 1942 р. – Райхскомісаріат «Україна» та Зона військової адміністрації; вересень 1943 р. – губернаторство «Трансністрія». Відповідно, кожні політичні, економічні, соціальні та культурні заходи німців та румунів на окупованих територіях України мали часову тяглість від впровадження до реалізації, і різнились умовами виконання залежно від умов окремих адміністративно-територіальних одиниць.

При дослідженні подій німецько-румунської режиму окупації 1941–1944 років, потрібно враховувати фактор часу через врахування через причинно-наслідкові зав'язки (передумови – причини – привід – результат – наслідок). Наприклад, створення губернаторства «Трансністрія» (19 серпня 1941 р.), пояснюється в часовому вимірі: передумова – захоплення СРСР в 1940 р. частини території Румунії; причина – війна Німеччини проти СРСР та участь уній для повернення втрачених територій 1940 року; привід – зміцнення політичного союзу із Німеччиною та можливість експлуатувати нові території; результат – створення «Трансністрії»; наслідок – Румунія залишається союзником Німеччини до воєнного вторгнення СРСР у 1944 році.

Отже, час є важливим складовим елементом історичної методології, врахування якого унеможливлює появу політичних або ідеологічних фальсифікацій історії, і є важливим для розуміння історичного минулого.

Список джерел та літератури

1. Астрономічний енциклопедичний словник / за заг. ред. І. А. Климишина та А. О. Корсунь. Львів: Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка, 2003. 548 с.

2. Бондаренко Г. В. Теорія та методологія історії : програма й тестові завдання, основи курсу, словник понять і категорій. Луцьк, 2011. 187 с.

3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

4. Горохівський П. І. Спеціальні історичні дисципліни: курс лекцій. Умань: РВЦ «Софія», 2010. 268 с.

5. Лях С. Р. Методологія історії: класика і практика : навчальний посібник. Запоріжжя: Гельветика, 2021. 130 с.

6. Міронова І. С. Джерелознавство, історіографія та методологія історії : навчальний посібник. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. 212 с.

7. Спеціальні історичні дисципліни: довідник : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І. Н. Войцехівська та ін. Київ: Либідь, 2008. 520 с.
8. Час. Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/%D0%A7%D0%B0%D1%81 (дата звернення: 12.11.2024).
9. Яременко М. В. Спеціальні історичні дисципліни. Київ: Аграр Медіа Груп, 2010. 197 с.

В'ЯЧЕСЛАВ ЧОРНОВІЛ ЯК ПРИКЛАД НАЦІОНАЛЬНОГО ЛІДЕРА: АНАЛІЗ ЙОГО ВНЕСКУ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ

Шерепа Тетяна,
здобувачка вищої освіти IV курсу бакалаврату
Історичного факультету
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова
Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук, доцент
Бакка Тамара
м. Київ

Анотація. У тезах розглянуто життєвий шлях і діяльність В'ячеслава Чорновола – видатного українського політичного діяча, журналіста та лідера дисидентського руху. Описано його внесок у боротьбу за незалежність України, створення підпільного видання «Український вісник», участь у правозахисних ініціативах і заснування політичної партії «Народний рух України». Крім того, запропоновано практичні методи використання його діяльності на уроках історії для формування у дітей громадянської компетентності, включаючи рольові ігри, аналіз документів, дискусії та проектну діяльність.

Ключові слова: дисидентський рух, громадянська компетентність, національна свідомість, незалежність України, права людини, політичний опір, Народний рух України, патріотизм.

В'ячеслав Чорновіл – це не лише яскрава постать української історії, а й приклад громадянської відповідальності та активної позиції, що є фундаментом демократичного суспільства. Його життя, сповнене боротьби за права людини, свободу слова та незалежність України, створює унікальну можливість для формування громадянської компетентності на уроках історії.

Розкриваючи особливості формування світогляду видатного діяча на уроках історії, вчителю варто наголосити, що перші кроки до становлення